

Grażyna Barbara SZEWCZYK
Uniwersytet Śląski (Katowice)

Literatura – kultura – dialog. Problemy i dylematy współczesnej komparatystyki literackiej

Streszczenie: Artykuł jest próbą rekonstrukcji i charakterystyki dyskursów w komparatyście literackiej w XX i XXI wieku. Wychodząc od zaprezentowania metodologii badań porównawczych w latach pięćdziesiątych XX wieku, Autorka podejmuje ocenę strategii, modeli i koncepcji badawczych w kolejnych dziesięcioleciach. Przedmiotem kontrowersji i sporów komparatystów, podkreśla, były trudności związane z określeniem tożsamości rozwijającej się dyscypliny, jej instrumentarium i miejsca we współczesnych, ponowoczesnych kierunkach literaturoznawstwa. Przywołując i komentując wypowiedzi polskich i zagranicznych uczonych, wskazuje na metodologiczne zawilości towarzyszące próbie uściślenia celów i zadań badawczych komparatystyki w okresie tzw. zwrotu kulturowego. W tym kontekście rozważa także kategorię dialogu i dialogowości, interkulturowości i transkulturowości oraz zagadnienie przekładu i jego rolę w procesie międzykulturowej komunikacji.

Słowa kluczowe: komparatystyka literacka, interpretacja, tożsamość, dialog, dialogowość, przekład literacki, transkulturowość, transfer kulturowy.

W kręgu tradycji i przekraczania granic. Metodologia badań porównawczych

„Komparatystyka literacka jest pnieniem, który łączy gałęzie, te zaś, choć z pewnością bardziej wyraziste, istnieją tylko dzięki temu, co je łączy”¹, pisał w eseju poświęconym związkom literatury i filozofii francuski kompara-

¹ M.F. Guyard, *La littérature comparée*, wstęp J.M. Carrè, Presses Universitaires de France, Paris 1951, s. 5.

tysta Jean-Marie Carré, polemizując z poglądami badaczy, którzy w literaturoznawstwie porównawczym widzieli jedynie gałąź historii literatury obejmującą obszar badania wpływów. Postulując opisywanie i analizowanie filiacji literatury własnego kraju z innymi literaturami, starał się wyjść poza krąg literatury narodowej, kierując uwagę w stronę badania relacji duchowych między pisarzami, np. Goethem i Carlyle'em, między dziełami i inspiracjami². Carré był jednym z pierwszych europejskich uczonych, którego koncepcje, mimo zarzucanych mu uproszczeń i uogólnień, wytyczyły kierunek dalszych poszukiwań komparatystycznych. Do dynamicznego rozwoju dyscypliny przyczynili się w latach sześćdziesiątych XX wieku dwaj Amerykanie René Wellek i Henry H.H. Remak, którzy krytykując genetyzm szkoły francuskiej, postulowali pogłębione rozumienie tekstów literackich oraz potrzebę przekraczania granic wyznaczanych przez rodzimą tradycję literacką³ i domenę jednego semiotycznego systemu.

W ujęciu H.H.H. Remaka celem komparatystyki miało być porównywanie nie tylko literatur, ale i literatury z innymi dziedzinami wiedzy, np. z malarstwem, muzyką, filozofią, i z innymi sferami ludzkiej ekspresji. Wellek domagał się wypracowania nowoczesnej metodologii komparatystyki literackiej, uważając, iż każde dzieło należy rozumieć i interpretować jako organiczną całość (*holistic*) i „różnicowaną totalność”, jako „strukturę znaków, które implikują znaczenie i wartość”⁴. Wybitny komparatysta lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych, szwajcarski uczony François Jost, oceniając oba te stanowiska, pisał:

Dwaj teoretycy dyscypliny z dwóch pasów startowych udają się w przeciwnych kierunkach, podczas gdy Remak przez swoją definicję wykracza poza pojęcie „literacka”, Wellek przez swoją wykracza poza pojęcie „porównawcza”. Jednakże w przestrzeni obaj krytycy się odnajdują [...]⁵.

F. Jost podobnie jak H.H.H. Remak podkreślał uniwersalny wymiar literatury, a komparatystyka literacka, której celem było odkrywanie i rozumienie „rzeczy i faktów ponad obrazami i wyrazami”, była, jego zdaniem,

² T. Bilczewski, *Komparatystyka i interpretacja. Nowoczesne badania porównawcze wobec translatologii*, Universitas, Kraków 2010, s. 60.

³ H.H.H. Remak, *Literatura porównawcza – jej definicja i jej funkcja*, przeł. W. Tuła, [w:] *Antologia zagranicznej komparatystyki literackiej*, red. H. Janaszek-Ivaničková, Instytut Kultury, Warszawa 1997, s. 25–36.

⁴ E. Mozejko, *Między kulturą a wielokulturowością. Dylematy współczesnej komparatystyki*, [w:] *Sporne i bezsporne problemy wiedzy o literaturze*, red. W. Bolecki i R. Nycz, Instytut Badań Literackich PAN, Łódź 2002, s. 412.

⁵ F. Jost, *Komparatystyka literacka jako filozofia literatury*, przeł. R. Gręda, [w:] *Antologia zagranicznej komparatystyki literackiej*, s. 60.

„powołana do odnowy [...] ducha starożytności i ponownego przeistoczenia *Diversitas w Universitas*”⁶.

W latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku, kiedy na uniwersytetach amerykańskich zaczęły się rozwijać badania nad zjawiskami i prądami literackimi o charakterze ponadnarodowym, a przedmiotem szczególnego zainteresowania stało się zagadnienie przekładu literackiego, postulaty badawcze Welleka, Remaka i Josta nie pozostały bez wpływu na kierunek przekształceń komparatystyki literackiej. Na kształt i metodologię badań porównawczych oddziaływały także przemiany w obrębie humanistyki, np. zainteresowanie teoriami semiologii, neopsychoanalizy, dekonstrukcjonizmu czy feminizmu. Wytoczyły one nowy kierunek poszukiwań komparatystycznych, zorientowany interdyscyplinarnie i transkulturowo, obejmujący badania psychoanalityczne i antropologiczne nad tekstem i kulturą, studia nad korespondencją sztuk, czy refleksję filozoficzną nad językiem w literackiej dekonstrukcji. Pod koniec lat osiemdziesiątych XX wieku, kiedy w wyniku tzw. zwrotu kulturowego doszło do zbliżenia komparatystyki i studiów kulturowych, w centrum uwagi badawczej komparatystów znalazły się zarówno problemy interkulturowej interpretacji wzorców i gatunków literackich w odniesieniu do pozaeuropejskich systemów literatury, jak również dylematy związane z rewizją i przyjęciem nowego literackiego kanonu. Dyskusji nad różnymi sposobami ustalania i konfrontowania metod towarzyszył postulat włączenia w zakres badań porównawczych literatur mniejszości nie tylko narodowych, ale i kulturowych, a także komparatystyki antropologicznej, uwzględniającej genderowy punkt spojrzenia na literaturę. Przygotowany w 1993 roku przez zespół amerykańskich badaczy pod przewodnictwem Charlesa Bernheimera raport o perspektywach rozwojowych literackich studiów porównawczych podkreślał z jednej strony dynamiczny i „zróżnicowany metodologicznie”⁷ charakter badań komparatystycznych, z drugiej – nie ukrywał, że znalazły się one w punkcie krytycznym. Autorzy raportu stwierdzali:

Jeśli wziąć pod uwagę fakt, iż obiekt naszych badań nigdy nie posiadał tego rodzaju stabilności, jaki określają narodowe i językowe granice, okaże się, iż komparatystyce nie jest obca potrzeba redefiniowania się. Chwila obecna szczególnie sprzyja rewizji, jako że rozwijające się w ramach studiów literackich tendencje skierowane w stronę wielokulturowego, globalnego i interdyscyplinarnego *curriculum* są komparatystyczne z natury⁸.

⁶ Ibidem, s. 61.

⁷ Poszukiwania komparatystów oscylowały pod koniec lat osiemdziesiątych między różnymi pozycjami. Punktem wyjścia do interpretacji literackiego dzieła były albo różne konteksty socjokulturowe, albo estetyczne cechy badanego utworu, jego artyzm i niepowtarzalność.

⁸ Ch. Bernheimer, *Report, 1993: Comparative Literature at the Turn of the Century*, [w:] *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, red. idem, The Johns Hopkins University Press, Baltimore – London 1995, s. 47, cyt. za T. Bilczewski, *Komparatystyka i in-*

Propozycje badaczy w latach dziewięćdziesiątych XX wieku wskazywały na konieczność wypracowania nowych metod i modeli komparatystyki literackiej. Jak wykazywała praktyka, wielu komparatystów czerpało inspiracje ze strukturalizmu, rosyjskiego formalizmu i teorii kulturowych. Nowe badania przyczyniły się do otwarcia komparatystyki na inne dyscypliny humanistyczne, a w efekcie – do pojmowania literatury jako jednej spośród „kulturowych form sensoproduktywności”⁹. Dokumentują te przemiany autorzy licznych publikacji, studiów i kompendiów o komparatystyce „doby postmodernizmu” – w Austrii P.V. Zima, we Włoszech A. Gnisci, w Wielkiej Brytanii S. Bassnett, w USA G.Ch. Spivak, w Polsce H. Janaszek-Ivaničková i E. Kasperski, sygnalizując wzrastające zainteresowanie interkulturową interpretacją wzorców i gatunków literackich oraz procesów i mechanizmów wymiany tekstów literackich. Mimo zmiany „instytucjonalnego statusu” komparatystyki literackiej i rozwoju studiów kulturowych pod koniec XX wieku, w dalszym ciągu powstają studia porównawcze nad literaturą, zjawiskami literackimi i relacjami między literaturami Europy i świata, między literaturą, kinem i fotografią.

Spoiwem łączącym różne spojrzenia, modele i ścieżki interpretacyjne w opisywaniu i rozumieniu literatury była dla francuskiego badacza Carrégo w latach sześćdziesiątych metafora drzewa „zapraszająca do zobaczenia rzeczy i faktów ponad obrazami i wyrazami”. Dla współczesnych komparatystów, świadomych nowych zadań w świecie ścierających się kultur, systemów wartości i nieoczekiwanych analogii, może nim stać się, sugeruje Tomasz Bilczewski, metafora drogi, traktowana jako obraz ludzkiego losu i jako indywidualny – w dialogu z tradycją i terażniejszością – sposób interpretowania zjawisk literackich¹⁰.

Propozycje badawcze przełomu XX i XXI wieku

W wyniku zmiany statusu poznawczego komparatystyki literackiej w drugiej połowie XX wieku – w tym czasie badacze zmuszeni zostali do określenia swoich pozycji wobec nowych kierunków, teorii i metod nauk humanistycznych, np. poststrukturalizmu, neofreudyizmu, studiów genderowych i postkolonialnych, nowej hermeneutyki, nowego historyzmu i in. –

interpretacja. Nowoczesne badania porównawcze wobec translatoologii, Universitas, Kraków 2010, s. 70.

⁹ Por. B. Sommerfeld, *Komparatystyka w Niemczech – wyzwania i perspektywy*, [w:] *Komparatystyka dzisiaj*, t. 1: *Problemy teoretyczne*, red. E. Szczęsna, E. Kasperski, Universitas, Kraków 2010, s. 36.

¹⁰ Por. T. Bilczewski, *Komparatystyka i interpretacja*, s. 10.

wyodrębniono studia interdyscyplinarne oraz komparatystyczne studia kulturowe. W wewnętrznej niespójności i niejednorodności ponowoczesnej dyscypliny widziano zarówno jej słabość, jak i źródło możliwości rozwojowych. W potocznym znaczeniu literaturoznawstwo porównawcze, jak stwierdza Susan Bassnett, zajmuje się interpretacją tekstów w kontekście kulturowym, ma charakter interdyscyplinarny i bada przede wszystkim związki, jakie w ciągu dziejów zachodzą między literaturami różnych obszarów językowo-cywilizacyjnych¹¹. Natomiast literaturoznawcze słowniki i encyklopedie definiują komparatystykę literacką wciąż jako dyscyplinę filologiczną, badającą związki genetyczne oraz zależności typologiczne między zjawiskami literackimi i pozaliterackimi. W takim ujęciu przedmiotem dociekań komparatystów mogą być zarówno motywy, wątki, utwory, gatunki, style i prądy należące do dwóch lub kilku literatur czy kultur, jak i różnego rodzaju kontakty między literaturami, ich wzajemne oddziaływania bądź zależności, a także relacje na poziomie recepcji i interpretacji, przekłady literackie i ich odbiór w kulturze obcej, komentarze, opinie krytyczne, adaptacje bądź trawestacje.

Tymczasem G.Ch. Spivak, lansująca podobnie jak Bassnett określenie komparatystyki kulturowej, twierdzi, że komparatystyka przełomu XX i XXI wieku ukierunkowana jest na „odkrywanie performatywności kultur” i indywidualne działania komparatysty¹². Próby odpowiedzi na pytanie, jaki jest obszar badań literaturoznawstwa interkulturowego i jaka jest jego metodologia; czy wielość perspektyw stanowi bogactwo, czy też jest zagrożeniem dla tożsamości dyscypliny – nie są w wypowiedziach obu komparatystek jednoznaczne, dowodząc, że współczesną świadomość badaczy cechuje transwersalność i potrzeba ciągłego reagowania na intelektualne i społeczne przemiany zachodzące w świecie.

Polski badacz Andrzej Hejmej, wskazując na trudności w określeniu pola znaczeniowego komparatystyki literackiej, zarówno „tradycyjnej”, jak i komparatystyki „nowej” zorientowanej kulturoznawczo, zauważa, że granice pomiędzy wieloma jej ujęciami i definicjami nie są wyraziste i często budzą spory.

Komparatystyka literacka jako forma (meta)literaturoznawczego działania nigdy nie zyskała – wbrew wysiłkom paru pokoleń komparatystów, podejmowanych w dwóch ostatnich dziesięcioleciach – ani stabilnego instrumentarium, ani też nie-

¹¹ Por. A. Hejmej, *Komparatystyka kulturowa; interpretacja i egzystencja*, [w:] *Komparatystyka dzisiaj*, t. 1: *Problemy teoretyczne*, red. E. Szczęsna, E. Kasperski, Universitas, Kraków 2010, s. 71, 72.

¹² Por. idem, *Komparatystyka. Studia literackie – studia kulturowe*, Universitas, Kraków 2013, s. 9, 85.

zbędnego ugruntowania metodologicznego, by można było mówić o autonomicznej dyscyplinie. [...]. Ten stan rzeczy nie ulega zasadniczym zmianom, stąd też daje się podtrzymać trafną tezę Waltera Mosera, iż komparatystyka – zwłaszcza ponowoczesna – to „d y s c y p l i n a n o m a d y c z n a”¹³.

Kontrowersje autora budzi „linia demarkacyjna”, przebiegająca między ostro krytykowaną komparatystyką tradycyjną a komparatystyką kulturową. Wskazuje ona, jego zdaniem, na przemiany dokonujące się za sprawą zwrotu kulturowego, zgodnie z którym literaturę zaczęto traktować jako jedną z możliwych praktyk kulturowych. Dlatego Hejmej proponuje spojrzeć na komparatystykę kulturową, niezależnie od indywidualnych doświadczeń komparatysty, jako na praktykę interpretacyjną związaną z literaturą. Praktyka w jego refleksji łączyłaby „sytuację przygodnej kontekstualizacji zjawisk literackich” z koniecznością „wypracowania za każdym razem nieco innego języka interpretacyjnego” i z „działaniem komparatystycznym jako potrzebą egzystencjalną”¹⁴.

Tadeusz Sławek dowodzi natomiast, że ponieważ „komparatystyka tradycyjna” nie ma racji bytu w ponowoczesnym literaturoznawstwie, należałoby stosować pojęcie literatury porównawczej, które *nota bene* nadal używane jest przez badaczy niemieckich. Równocześnie zauważa, iż

myślenie komparatystyczne nie ogranicza się jedynie do „porównywanych” stron, lecz dysponuje także autoreferencyjnym zwrotem: jest refleksją nad strukturą podmiotu, który nie tylko dokonuje operacji przeciw-stawienia, ale w jej trakcie jakby przestaje być „niewidzialny”, odsłania stan własnej niegotowości, proces konstituowania się podmiotowości w oparciu przede wszystkim o to, co obce, co sąsiedzkie, a czego nigdy nie opanuje do końca¹⁵.

Nawiązując do Derridańskiej koncepcji różnicy, Sławek podkreśla, że komparatystyka jest „nieustannym dociekaniem”, stawiając pytania, „czym/kim jest to, co czytam, na co patrzę”¹⁶, jest odczytywaniem tego, co obce, w obrębie „domu” tekstu, który w istocie jest „wiązką tekstów użyczających sobie istnienia”¹⁷. Z kolei Tomasz Bilczewski, autor obszernego studium *Komparatystyka i interpretacja*, postrzega komparatystykę jako:

aktywność interpretacyjną zmierzającą – często poprzez zaskakujące konteksty, w których spotykają się rozmaite nurty humanistycznej refleksji – do zestawiania ze

¹³ Idem, *Komparatystyka kulturowa...*, s. 76.

¹⁴ Ibidem, s. 79.

¹⁵ T. Sławek, *Literatura porównawcza: Między lekturą, polityką i społeczeństwem*, [w:] *Polonistyka w przebudowie. Literaturoznawstwo – wiedza o języku – wiedza o kulturze – edukacja*, t. 1, red. M. Czermińska, S. Gajda, K. Kłosiński, A. Legeżyńska, A.Z. Makowiecki, R. Nycz, Universitas, Kraków 2005, s. 392.

¹⁶ Ibidem, s. 393.

¹⁷ Ibidem, s. 392.

sobą tekstów pochodzących z odrębnych tradycji językowo-kulturowych, jak i z odmiennych sfer ludzkiej ekspresji, czyniącą z gestu przełamania barier i deklaracji przekraczania różnego typu granic przedmiot swojej szczególnej uwagi¹⁸.

Badacz ten, podobnie jak T. Sławek, widzi w komparatystyce praktykę lekturową, „dążącą do świadomego zbliżania nieraz bardzo odmiennych zjawisk literackich i kulturowych; swoistą hermeneutyczną szkołę eksploatacji tego, co nam się wymyka [...] i co wymaga wykroczenia poza obszar naszych przyzwyczajęń”¹⁹. Wskazuje przy tym na dynamikę i kierunki przekształceń w historycznym rozwoju komparatystyki, wyróżniając różne nurty badawcze i strategie, np. przedstawicieli tzw. szkoły amerykańskiej czy francuskiego komparatysty Yves’a Chevrela, które przenikają się i współistnieją we współczesnej komparatystyce. Każda z nich, podkreśla, jest dowodem reagowania na intelektualne i społeczne przemiany czasu, uznając literaturę za cenne i ciekawe narzędzie czytania świata. Y. Chevrel, definiujący współczesną komparatystykę jako badanie literatury w kontekście wielu praktyk rzeczywistości kulturowej, zaznaczał, że jej istotnym elementem powinno być „identyfikowanie innego”, czyli „mierzenie się komparatysty z iluzjami literackimi na temat tego, co obce, poznawanie różnic kulturowych [...]”²⁰. Dlatego w jego definicji komparatystyki istotną rolę odgrywa kategoria otwartości wobec inności oraz kontekst artystyczny, w jakim funkcjonuje tekst literacki.

Orientacja w coraz rozleglejszym „terytorium lektur” umożliwia, zdaniem innego komparatysty, Amerykanina Davida Damroscha, „bezinteresowne zaangażowanie w światy spoza naszego własnego miejsca i czasu”²¹ oraz rezygnację z kanonu w zamian za wykształcenie umiejętności intensywnego czytania, ograniczone do kilku utworów i ekstensywnego poznawania wielu dzieł. Proponując przyjęcie terminu *porównawcza literatura światowa*, Damrosch zdawał sobie sprawę, że termin ten obciążony był wieloznacznymi konotacjami. W pismach Goethego pojęcie *Weltliteratur* obejmowało różne formy pośrednictwa pomiędzy literaturami narodowymi, prowadzące w rezultacie do wzajemnego zrozumienia, gdy tymczasem we współczesnych leksykonach komparatystycznych oznaczało całe uniwersum tekstów literackich, a w dalszej kolejności dzieje różnojęzycznych literatur narodowych oraz kanon największych literackich arcydzieł. Dlatego w definicji amerykańskiego badacza literatura światowa występuje jako

¹⁸ Por. T. Bilczewski, *Komparatystyka i interpretacja*, s. 29.

¹⁹ Ibidem, s. 29.

²⁰ Y. Chevrel, *La littérature comparée*, Presses Universitaires de France, Paris 1989, s. 27, cyt. za: A. Hejmej, *Komparatystyka. Studia kulturowe...*, s. 69.

²¹ Por. ibidem, s. 280.

jedno ze znaczeń „porównawczej historii literatury” i zarazem jako zespół dzieł literackich „będących w obiegu poza ich macierzystą kulturą, zarówno w przekładzie, jak i w oryginale”²². Tę refleksję uzupełnia George Steiner stwierdzeniem, iż komparatystyka literacka to przede wszystkim akt zaangażowanej i wymagającej lektury, to sposób słuchania ustnych i pisemnych aktów mowy, to także śledzenie przemian znaczeń niesionych przez różne formy ekspresji. Odpowiadając na pytanie, jak należy rozumieć pojęcie literatury porównawczej pod koniec XX wieku, uważa, iż doświadczenie wyobcowania i alienacji „ponowoczesnego człowieka” zmusza współczesnego komparatystę do rozpoznania różnych sfer problemowych, np. tożsamości i podmiotowości, wielokulturowości, globalizacji i intermedialności, zagadnienia ciała i płci, a także przekładu i przekładalności. Trudno też, dodaje, ustalić zakres badań czy formuł badawczych, ponieważ o interpretacji literackiego tekstu decyduje często indywidualne doświadczenie interpretatora, bycie „w określonej rzeczywistości kulturowej”²³. O ścisłym związku postępowania komparatysty z indywidualnym doświadczeniem przypomina też autor szkicu *Literatura porównawcza: między lekturą, polityką i społeczeństwem* T. Sławek, uważając, iż w rozumieniu interdyscyplinarności zawiera się krytyczna relacja z istniejącymi podziałami dyscyplin i właściwymi im hermetycznymi dyskursami oraz szanowanie różnicy i odrębności²⁴. Natomiast zdaniem G.Ch. Spivak głoszącej hasło „śmierć komparatystyki literackiej” i proponującej rozwój nowej dyscypliny, wymierzonej w „neokolonializm i globalizację”, postępowanie komparatysty powinno polegać na „etycznej odpowiedzialności” i odkrywaniu „performatywności kultur”, dostrzeganiu różnic i „pielęgnowaniu wartości odmiennych kultur”. Ponieważ praktyka interpretacyjna osadzona jest jednak w codziennej egzystencji, rozumienie i wyjaśnianie różnic jest „niekończącym się procesem translacji”²⁵.

Wielość koncepcji badawczych i definicji komparatystyki u progu XXI wieku jest zdaniem Hejmeja „czymś naturalnym”, co zmusza badacza do wypracowania za każdym razem „innego języka interpretacyjnego” i rezygnacji z „tendencyjnej interpretacji” czy nadinterpretacji spowodowanej „z góry założonymi diagnozami i ideologiczną argumentacją”²⁶. Wyjściem z metodologicznych zawiłości byłaby, jego zdaniem, praktyka interpretacyjna, która uświadomiłaby komparatyście, iż konieczność sytuowania rzeczy łączy się z elementarną potrzebą sytuowania siebie w określonej per-

²² Por. A.T. Bilczewski, *Komparatystyka i interpretacja*, s. 49.

²³ Por. A. Hejmej, *Komparatystyka kulturowa...*, s. 78.

²⁴ T. Sławek, *Literatura porównawcza...*, s. 395.

²⁵ Por. A. Hejmej, *Komparatystyka kulturowa...*, s. 71.

²⁶ Ibidem, s. 79.

spektywie społecznej, politycznej czy też kulturowej. „Idealnym rozwiązaniem jest znalezienie się w sytuacji «pomiędzy», ponawianie w rozmaitych okolicznościach pytania, jakie stało się tytułem jednego z obrazów Paula Gaugaina: *D’où venons-nous? Que sommes-nous? Où allons-nous?*”²⁷. Również refleksja T. Sławka, badacza akcentującego interdyscyplinarny i „pozasystemowy” charakter nowej komparatystyki, sygnalizuje szanse jej rozwoju. Podobnie jak amerykańscy badacze proponuje nową praktykę lektury, w trakcie której konstruowanie tekstu porównania dokonuje się przy uwzględnieniu podobieństwa i różnicy, a tryb działania wyznacza „topografia pomiędzy”.

Inter-dyscyplinarność dociekań komparatystycznych ewokuje specyficzny rodzaj mentalnej przestrzeni, którą można by określić jako topografię p o m i ę d z y; z jednej strony rozciągają się obszary poszczególnych dziedzin wiedzy, z drugiej, pewien jednoczący je obraz czy konstrukcja ogólnej narracji porządkującej wszelkie opowieści fragmentaryczne. Komparatystyka pragnie ustrzec się zarówno prywatności i odrębności wynikających z przynależności do jednej tylko dyscypliny, jak i przestrzec przed niebezpieczeństwami całkowitego podporządkowania się jednej tylko historii, jednej budowli interpretacyjnej²⁸.

Cytowane opinie coraz bardziej przekonują, że nowa komparatystyka literacka ma wprawdzie wiele wspólnego ze studiami kulturoznawczymi, jest jednak samodzielną dziedziną literaturoznawstwa, które również znajduje się w „przebudowie”, poszukując, jak diagnozuje R. Nycz, własnej tożsamości²⁹.

Zadziwiająco duża liczba studiów, monografii, przyczynków i rozpraw o komparatystyce, jaka ukazała się w ostatnich piętnastu latach, dowodzi, że jest ona dyscypliną wciąż rozwijającą się i poszerzającą obszar eksploracji. Niezależnie od funkcjonujących w różnych kręgach kulturowych i językowych określeń, terminów i definicji – przypomnę niektóre z nich: literaturoznawstwo porównawcze, literatura porównawcza (to tradycja komparatystów anglo- i francuskojęzycznych), porównawcza nauka o literaturze (wg niemieckich badaczy), komparatystyka tradycyjna, intermedialna, interdyscyplinarna, interkulturowa, kulturowa, kulturoznawcza czy nowa komparatystyka – przedmiotem rozpoznania pozostaje literatura. Porównywanie tekstów literackich nie tylko w różnych językach czy kulturach, ale także w odniesieniu do obszarów pozaliterackich, takich jak socjologia, historia, geografia, medycyna i in., oraz innych sztuk (sztuki plastyczne, muzyka, film), rodzi pytanie o sens uprawiania interdyscyplinarnych badań kompa-

²⁷ Ibidem, s. 79–80.

²⁸ T. Sławek, *Literatura porównawcza...*, s. 397.

²⁹ Por. R. Nycz, *Kulturowa natura, słaby profesjonalizm. Kilka uwag o przedmiocie poznania literackiego i statusie dyskursu literaturoznawczego*, [w:] *Kulturowa teoria literatury. Główne pojęcia i problemy*, red. M.P. Markowski, R. Nycz, Universitas, Kraków 2006, s. 5–38.

ratystycznych. Zrozumiałe, że współczesny komparatysta ma trudności z określeniem ich specyfiki, zwłaszcza w przypadku interpretowania pogranicznych zjawisk literackich, kiedy oczekuje się od niego nie tylko pomysowości czy kreatywności w doborze tematów, ale także kompetencji zarówno literaturoznawczych, jak i obejmujących dziedzinę pokrewną, np. historię sztuki, teatrologię czy filmoznawstwo. Wielu badaczy skłania się dzisiaj do propozycji francuskiego komparatysty Francisa Claudona, który, badając relacje literatury z muzyką, zauważył, że „interdyscyplinarność w przypadku tego wariantu komparatystyki literackiej okazuje się wyrazem pewnego sposobu myślenia, który nieprzypadkowo odnosi się do reguł rozumienia i hermeneutyki”³⁰. Nowoczesna komparatystyka literacka, konkluduje Hejmej, podobnie hermeneutyka dla Hansa-Georga Gadamera, „jest nie tyle metodą czy procedurą badawczą, ile raczej pewną postawą, pewnym zachowaniem człowieka starającego się rozumieć innego człowieka, jakiś tekst, czy też jakieś teksty”³¹, jest – innymi słowy – spotkaniem z INNYM, a przy tym poznawaniem własnych możliwości i ograniczeń.

Miejsce dialogu w najnowszych badaniach komparatystycznych

Charakterystycznym i zwracającym uwagę wyróżnikiem najnowszych prac komparatystycznych jest zagadnienie dialogu. Francuski badacz Armando Gnisci twierdzi np., że badania komparatystyczne to „dialog związany z wszystkimi literaturami i wszelkimi sposobami badania”³², a węgierski komparatysta Stefen Tötösy de Zepetnek dodaje, że kluczowym teoretycznym i metodologicznym założeniem komparatystyki jest prowadzenie dialogu między kulturami, językami, literaturami oraz dyscyplinami. Dla nowej komparatystyki, podkreśla, dialog jest jedynym rozwiązaniem³³. Można odnieść wrażenie, spoglądając na ogromną ilość prac komparatystycznych, w których tytule widnieje słowo dialog, że słowo to stało się dla wielu badaczy skrótem myślowym pozwalającym zdefiniować odrębność dyscypliny i sformułować jej zadania i cele. Ponieważ jednak problem dialogu pojawił się w badaniach porównawczych o wiele wcześniej, albowiem pod koniec lat pięćdziesiątych, a w refleksji literaturoznawczej w latach sześćdziesią-

³⁰ F. Claudon, *Littérature et musique*, „Revue de Littérature Comparée” 1987, nr 3, s. 261–265, cyt. za: A. Hejmej, *Komparatystyka. Studia kulturowe...*, s. 45.

³¹ *Ibidem*, s. 92.

³² *Ibidem*, s. 57.

³³ Por. *ibidem*.

tych, kiedy zinterpretowano na nowo pisma wybitnego teoretyka kultury Michaiła Bachtina, można założyć, że chodzi o kulturową koncepcję dialogu, której wykładnię przedstawił Bachtin w książce *Problem poetyki Dostojewskiego* (1929) i w jej zmienionej wersji z 1963 roku. Bohater Dostojewskiego, konkludują jej interpretatorzy, ma świadomość całkowicie zdialogowaną; „nieustannie skierowana na zewnątrz bada w napięciu siebie, kogoś drugiego, trzeciego [...] Istnieć – to znaczy dialogowo obcować z kimś. Z końcem dialogu kończy się wszystko”³⁴.

Problem dialogu i dialogowości w refleksji teoretycznoliterackiej Bachtina – chodzi z jednej strony o konstrukcję postaci literackiej, z drugiej o koncepcję „wielkiego dialogu” jako efektu rozumienia kultury przez pryzmat struktury języka karnawału – zainteresował komparatystów w momencie tzw. zwrotu kulturowego. Do Bachtinowskiej koncepcji dialogu nawiązała w pracach poświęconych zagadnieniu intertekstualności Julia Kristeva, wychodząc z założenia, że dialogowość może świadczyć nie tylko o świadomości konkretnego bohatera powieści, ale o świadomości człowieka we współczesnym świecie. W jej ujęciu dialogowość zrywająca z porządkiem arystotelesowskim, z dyskursem monologicznym i autorytatywnym, jest bardziej niż binarność „podstawą struktury intelektualnej naszej epoki” i odnosi się do pisarstwa rozumianego jako akt podmiotowy i zdarzenie komunikacyjne³⁵.

W następnych latach różnie pojmowano Bachtinowską kategorię dialogu, kontynuując ją i twórczo przekształcając bądź odrzucając. W rezultacie polemik i sporów część badaczy, np. dekonstrukcjonista Paul de Man, twierdziła, że dialog wcale nie prowadził do rozumienia znaczenia i fikcji w powieści, i że koncepcja Bachtina okazała się niewystarczająca, ponieważ powieść europejska zdominowana została przez subiektywizm, fragmentaryczność i autorefleksyjność. Dopiero na początku XXI wieku komparatyści, np. Michael Holquist, powrócili do kategorii dialogu, traktując ją jako formę myślenia i jako sposób rozumienia współczesnej kultury i współczesnego świata. Dialogowość jako forma myślenia jest dzisiaj obecna w polemikach dotyczących wyznaczników literaturoznawstwa porównawczego, ponieważ, jak twierdzi większość badaczy, pozwala wyjść z impasu etnocentryzmu, uproszczonej dialektyki czy wpływologii. Nie jest ona jednak jak w tradycyjnej komparatystyce literatury kategorią odnoszącą się wyłącznie do specyfiki języka, dialogu tekstów i poszczególnych literatur, ale także pojęciem

³⁴ Zob. M. Bachtin, *Problemy poetyki Dostojewskiego*, przeł. N. Modzelewska, PIW, Warszawa 1970, s. 380.

³⁵ Por. J. Kristeva, *Słowo, dialog, powieść*, przeł. W. Grajewski, [w:] *Bachtin. Dialog – język – literatura*, red. E. Czaplejewicz, E. Kasperski, PWN, Warszawa 1983, s. 401, 416.

ważnym dla badania rozmaitych tekstów kultury (np. zjawisk intermedialnych czy intertekstualnych). Nowa komparatystyka, traktująca literaturę jako jeden z wielu fenomenów kultury i obejmująca refleksją kwestie różnic kulturowych, stara się formułować cele badawcze z perspektywy dialogowości. Dzisiejszy komparatysta, uważa Holquist, zdając sobie sprawę z potrzeby nie tylko zestawiania czy porównywania wielu zjawisk, ale i z chęci współuczestniczenia w nich i zaangażowania, zmuszony jest do nowego, dialogicznego sposobu myślenia, które „prowokując odkrywanie Innego, dialog z nim i z samym sobą, wiąże w jakiejś mierze projekty badań komparatystycznych z hermeneutyką”³⁶.

Komparatystyka i przekład

Tzw. zwrot translologiczny w badaniach porównawczych przypadający na lata dziewięćdziesiąte XX wieku doprowadził, jak zauważa Susan Bassnett, do uznania przekładu za główną siłę napędową nowoczesnej komparatystyki. Wcześniej obie dyscypliny – translologia zorientowana na język przekładu i kulturę docelową oraz komparatystyka literacka ukierunkowana na studia interdyscyplinarnymi – rozwijały się niezależnie od siebie, mimo że niektórzy translolodzy traktujący badania porównawcze jako subdyscyplinę *translation studies* wróżyli jej szybki schyłek, inni natomiast bronili jej autonomii. W najnowszych pracach dostrzega się tendencję do sytuowania przekładu, głównie literackiego, w centrum działań komparatystycznych. Część badaczy uważa przekład za szeroko rozumianą sztukę translacji, odnoszącą się do ludzkiej komunikacji zarówno wewnątrz języka, jak i między językami, część za nową dyscyplinę badań literackich. W perspektywie nowoczesnej komparatystyki przekład literacki oznacza albo literaturę tłumaczoną, albo tryb interpretacji „rodzący rozmaite teorie translacji” i wskazujący na jej dwa główne nurty – nurt hermeneutyczny (G. Steiner) oraz postkolonialny (G.C.H. Spivak, E. Apter). Translacja staje się w ujęciu obu paradygmatów „z jednej strony [...] koniecznym warunkiem funkcjonowania współczesnego świata, teatru wojny [...], z drugiej zaspokaja postkolonialne dążenia, przenikając wielokulturowe obszary”³⁷. Społeczeństwo wielokulturowe, zdaniem komparatystów, nie może obyć się bez przekładu – mając do czynienia z takimi zjawiskami we współczesnym świecie jak interkulturowość, zakładająca inność i obcość, czy transkulturowość, będąca efektem często samoistnych, niezamierzonych procesów kulturo-

³⁶ Por. A. Hejmej, *Komparatystyka. Studia literackie...*, s. 70–71.

³⁷ Por. *ibidem*, s. 215.

wych – albowiem pojawia się dzięki przekładowi możliwość tłumaczenia, interpretacji, przyswojenia czy transgresji tego, co obce. Nie można nie zauważyć, iż rezultaty najnowszych studiów nad przekładem przeniknęły do refleksji komparatystycznej i wzbogaciły ją o nowe przemyślenia. Wprawdzie przedstawiciel krytyki postkolonialnej Homi Bhabha twierdził, iż każda kultura jest w zasadzie nieprzetłumaczalna, przede wszystkim dlatego, iż jest zróżnicowana i wymieszana z innymi formacjami, nie negował jednak możliwości komunikacyjnego zbliżenia kultur³⁸.

W takim samym bowiem stopniu, co niemożliwa, translacja jest konieczna, zwyczajna i codzienna. Skłania do nieustannej negocjacji i dialogu, wsłuchiwania się w głos inności, przebywania na granicach języka, własnych przekonań, wierzeń, przyzwyczajęń³⁹.

Nurt myślenia o roli przekładu w kulturze okazał się nie tylko jednym z najważniejszych narzędzi w badaniu procesu międzykulturowej komunikacji dokonującej się poprzez mechanizmy językowego transferu, ale otworzył przed komparatystyką literacką nowe perspektywy rozwoju. Miejsce dwubiegunowego porównywania zajął „nieustanny ruch semiozy dialogujących ze sobą tekstów”⁴⁰, w tym także tekstów kultury. W perspektywie nowej komparatystyki dialog międzykulturowy oznacza świadome, aktywne istnienie między kulturami, dostrzeganie różnorodności i poszerzanie własnych horyzontów kulturowych. Translatorska interpretacja tekstów literackich, ograniczając „komparatystyczne aspiracje do konstruowania uniwersalnych paradygmatów wspólnych rozwojowi literatury”, stara się wyzwolić przekład od ideologicznych ograniczeń i stereotypów oraz wesprzeć badania nad kulturowym transferem, interkulturowością i ponowoczesną tożsamością.

Wnioski

Podzielam zdanie polskiej badaczki Olgi Płaszczewskiej, która uważa, że głównym przedmiotem badań komparatystyki literackiej w XXI wieku musi pozostać tekst literacki; tekstom kultury może przypaść jedynie rola kontekstu, czyli czynnika współwystępującego, ale niezastępującego literatury⁴¹. Również niemiecki komparatysta Norbert Mecklenburg jest zdania, iż

³⁸ H. Bhabha, *How Newness Enters the World: Postmodern Space, Postcolonial Times and the Trials of Cultural Translation*, [w:] *The Location of Culture*, red. idem, Routledge, New York – London 1994, s. 212–235, cyt. za: T. Bilczewski, *Komparatystyka i interpretacja*, s. 249.

³⁹ T. Bilczewski, *Komparatystyka i interpretacja*, s. 249–250.

⁴⁰ Por. *ibidem*, s. 252.

⁴¹ Por. O. Płaszczewska, *Przestrzenie komparatystyki – italianizm*, cz. 1, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010, s. 85.

ponieważ rozpuszczenie literaturoznawstwa w jakiejś „kulturoznawczej” makrodyscyplinie byłoby stratą dla różnicowania, w interdyscyplinarnym koncercie *cultural studies* chodzi o jego własny głos na polu pracy nad międzykulturowością. Ten głos musi być identyfikowany wyraźnie jako głos literaturoznawczy⁴².

Jednak wśród wielu komparatystów i literaturoznawców dominuje przekonanie, że komparatystyka literacka, określana dzisiaj coraz częściej terminem „literaturoznawstwo interkulturowe”⁴³, nie odznacza się specyfiką podmiotową ani metodologiczną. To prawda, że metodologie rozmaitych dyscyplin humanistyki dostarczają komparatystom narzędzi do analizy i interpretacji tekstu, jednak jego zrozumienie i odczytanie nie musi być podporządkowane wybranej arbitralnej metodzie, wynika bowiem z zakodowanego w nim potencjału interpretacyjnego. Nowa komparatystyka, rezygnując z pytań esencjalnych i rozbudowywania „teoretycznej metanarracji”, coraz częściej zwraca się w stronę praktyk interpretacyjnych, proponując spojrzenie na tekst z różnych komplementarnych perspektyw. Można ją zatem określić jako „dziedzinę, która nie tworzy fundamentów, kryteriów czy uzasadnień dla praktyk interpretowania literatury, ale wzbogaca je maksymalnie, dostarczając coraz to nowych języków i kontekstów”⁴⁴.

Cennym impulsem dla badań porównawczych, zajmujących się zagadnieniem dialogu międzykulturowego czy kulturowego przekładu, może, co zauważa Andrzej Zawadzki, okazać się hermeneutyka, w tym bliski kulturowej komparatystyce jej wymiar transgresyjny⁴⁵. Również Andrzej Hejmej podkreśla, że komparatystyka literacka jest podobnie jak hermeneutyka dla Hansa-Georga Gadamera nie tyle metodą badawczą, ile „raczej pewną postawą, pewnym zachowaniem człowieka starającego się [...] rozumieć jakiś tekst czy też jakieś teksty”⁴⁶. Pozwala – innymi słowy – na „niekanoniczne”, wieloperspektywiczne odczytywanie „kanonicznych tekstów” i na rozumienie własnego świata poprzez literaturę. Natomiast polska badaczka Halina Janaszek-Ivaničková, twierdząc, iż „komparatystyka łamie wszelkie bariery stawiane jej przez strażników kolejnych dogmatów”, dowodzi, iż mimo

⁴² N. Mecklenburg, *Zadania i obszar badań literaturoznawstwa interkulturowego. Zarys problematyki*, przeł. K. Ćwiklak, [w:] *Komparatystyka dzisiaj*, t. 1, s. 61.

⁴³ Pojęcie literaturoznawstwa interkulturowego funkcjonuje w europejskim dyskursie literaturoznawczym od ponad dwudziestu lat. Odnosi się ono albo do pewnego szczególnego przedmiotu, np. do interkulturowych aspektów literatury, albo do szczególnego naukowego sposobu postrzegania, albo też do obydwu łącznie.

⁴⁴ A. Burzyńska, M.P. Markowski, *Wprowadzenie*, [do:] eidem: *Teorie literatury XX wieku*, Znak, Kraków 2006, s. 38.

⁴⁵ Por. A. Zawadzki, *Między komparatystyką literacką a kulturową*, [w:] *Kulturowa teoria literatury 2. Poetyki. Problematyki. Interpretacje*, red. T. Wals, R. Nycz, Universitas, Kraków 2012, s. 365.

⁴⁶ A. Hejmej, *Komparatystyka. Studia literackie...*, s. 92.

„kryzysu komparatystycznych badań” dyscyplina ta poszukuje wciąż nowych rozwiązań. Można więc zgodzić się z jej twierdzeniem, że

komparatystyka dzisiaj to nie tyle naukowa dyscyplina o ściśle wytyczonych ramach, ile raczej międzynarodowy intelektualny ruch, względnie olbrzymi klub skupiony wokół literatury, który poprzez dyskusje otwierając przed nami wciąż nowe horyzonty poznawcze, wprowadza naszą wyobraźnię w transkontynentalny, transkulturowy i hybrydalny świat, czyli pokazuje nam nasze aktualne miejsce na ziemi⁴⁷.

Komparatystyka literacka jako kierunek poszukiwań badawczych nadal istnieje i rozwija się, mimo że zmieniają się strategie i mody na modele teoretyczno-literackie. Pozostaje praktyczną metodą badania literatury, dzięki której można ocenić funkcjonowanie literatury w międzynarodowym wymiarze i lepiej zrozumieć, co własne i narodowe.

Bibliografia

- Bachtin M., *Problemy poetyki Dostojewskiego*, przeł. N. Modzelewska, PIW, Warszawa 1970.
- Bernheimer Ch., *Report, 1993: Comparative Literature at the Turn of the Century*, [w:] *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, red. Ch. Bernheimer, The Johns Hopkins University Press, Baltimore – London 1995, s. 39–48.
- Bhabha H., *How Newness Enters the World: Postmodern Space, Postcolonial Times and the Trials of Cultural Translation*, [w:] *The Location of Culture*, red. H. Bhabha, Routledge, New York – London 1994, s. 212–235
- Bilczewski T., *Komparatystyka i interpretacja. Nowoczesne badania porównawcze wobec translatologii*, Universitas, Kraków 2010.
- Burzyńska A., Markowski M.P., *Teorie literatury XX wieku*, Znak, Kraków 2006.
- Claudon F., *Littérature et musique*, „Revue de Littérature Comparée” 1987, nr 3, s. 261–265.
- Chevrel Y., *La littérature comparée*, Presses Universitaires de France, Paris 1989.
- Guyard M.F., *La littérature comparée*, wstęp J.M. Carrè, Presses Universitaires de France, Paris 1951.
- Hejmej A., *Komparatystyka kulturowa: interpretacja i egzystencja*, [w:] *Komparatystyka dzisiaj*, t. 1: *Problemy teoretyczne*, red. E. Szczęsna, E. Kasperski, Universitas, Kraków 2010, s. 67–80.

⁴⁷ H. Janaszek-Ivaničková, *Absoluty komparatystyczne a wolna wola*, [w:] *Komparatystyka dzisiaj*, t. 1, s. 221.

- Hejmej A., *Komparatystyka. Studia literackie – studia kulturowe*, Universitas, Kraków 2013.
- Kasperski E., *Komparatystyka współczesna. Zadania i zakres*, [w:] *Komparatystyka dzisiaj* t. 1: *Problemy teoretyczne*, red. E. Szczęsna, E. Kasperski, Universitas, Kraków 2010, s. 13–45.
- Janaszek-Ivaničková H., *Absoluty komparatystyczne a wolna wola*, [w:] *Komparatystyka dzisiaj*, t. 1: *Problemy teoretyczne*, red. E. Szczęsna, E. Kasperski, Universitas, Kraków 2010, s. 206–221.
- Kristeva J., *Słowo, dialog, powieść*, przeł. W. Grajewski, [w:] *Bachtin. Dialog – język – literatura*, red. E. Czaplejewicz, E. Kasperski, PIW, Warszawa 1983, s. 394–418.
- Jost F., *Komparatystyka literacka jako filozofia literatury*, przeł. R. Gręda, [w:] *Antologia zagranicznej komparatystyki literackiej*, red. H. Janaszek-Ivaničková, Warszawa 1997, s. 41–65.
- Mecklenburg N., *Zadania i obszar badań literaturoznawstwa interkulturowego. Zarys problematyki*, przeł. K. Ćwiklak, [w:] *Komparatystyka dzisiaj*, t. 1: *Problemy teoretyczne*, red. E. Szczęsna, E. Kasperski, Universitas, Kraków 2010, s. 54–66.
- Możejko E., *Między kulturą a wielokulturowością. Dylematy współczesnej komparatystki*, [w:] *Sporne i bezsporne problemy wiedzy o literaturze*, red. W. Bolecki i R. Nycz, Instytut Badań Literackich PAN, Łódź 2002, s. 408–422.
- Nycz R., *Kulturowa natura, słaby profesjonalizm. Kilka uwag o przedmiocie poznania literackiego i statusie dyskursu literaturoznawczego*, [w:] *Kulturowa teoria literatury. Główne pojęcia i problemy*, red. M.P. Markowski, R. Nycz, Universitas, Kraków 2006, s. 5–38.
- Płaszczewska O., *Przestrzenie komparatystyki – italianizm*, cz. 1, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010.
- Remak H.H.H., *Literatura porównawcza – jej definicja i jej funkcja*, przeł. W. Tuka [w:] *Antologia zagranicznej komparatystyki literackiej*, red. H. Janaszek-Ivaničková, Instytut Kultury, Warszawa 1997, s. 25–36.
- Sławek T., *Literatura porównawcza: Między lekturą, polityką i społeczeństwem*, [w:] *Polonistyka w przebudowie. Literaturoznawstwo – wiedza o języku – wiedza o kulturze – edukacja*, red. M. Czerwińska, S. Gajda, K. Kłosiński, A. Legeżyńska, A.Z. Makowiecki, R. Nycz, t. 1, Universitas, Kraków 2005, s. 389–401.
- Sommerfeld B., *Komparatystyka w Niemczech – wyzwania i perspektywy*, [w:] *Komparatystyka dzisiaj*, t. 1: *Problemy teoretyczne*, red. E. Szczęsna, E. Kasperski, Universitas, Kraków 2010, s. 30–44.
- Zawadzki A., *Między komparatystyką literacką a kulturową*, [w:] *Kulturowa teoria literatury 2, Poetyki. Problematyki. Interpretacje*, red. T. Walas, R. Nycz, Universitas, Kraków 2012, s. 345–367.

Literature – Culture – Dialogue. Problems and dilemmas of contemporary literary comparative studies

Summary

The paper is an attempt to reconstruct and characterise discourses in the comparative literature studies in the 20th and 21st centuries. Beginning with the presentation of the methodology of comparative research in the 50's of the 20th century, the author undertakes the evaluation of research strategies, models and concepts in the consequent decades. She points out that the subject of controversies and disputes of comparative researchers referred to difficulties connected with establishing the identity of a developing discipline, its instrumentation and place in the contemporary, post-modern directions of literature studies. While recalling and commenting on the opinions of Polish and foreign academics, she indicates the methodological intricacies accompanying an attempt to clarify the research aims and tasks of comparative studies in the period of *cultural turn*. In this aspect, she also considers the category of the dialogue and discursiveness, inter-culturalism and trans-culturalism along with the aspect of translation and its role in the process of cross-cultural communication.

Keywords: comparative literature studies, interpretation, identity, dialogue, literary translation, trans-culturalism, culture transfer.

Literatur – Kultur – Dialog. Probleme und Fragen der literarischen Komparatistik der Gegenwart

Zusammenfassung

Dieser Aufsatz versteht sich als ein Versuch, die in der literarischen Komparatistik im 20. und 21. Jahrhundert vorkommenden Diskurse zu rekonstruieren und zu charakterisieren. Nach der Darstellung der Methodologie der vergleichenden Literaturwissenschaft in den 50er Jahren des 20. Jahrhunderts, befaßt sich die Verfasserin mit Strategien, Modellen und Forschungskonzepten der folgenden Jahrzehnte. Sie betont dabei, dass etwaige Kontroversen der Komparatisten aus den Schwierigkeiten bei der Bestimmung der Identität, des Instrumentariums sowie des Standortes der sich entwickelnden Disziplin unter den zeitgenössischen, postmodernen Richtungen der Literaturwissenschaft resultieren. Das Anführen und Kommentieren von Aussagen polnischer und ausländischer Forscher lässt die methodologischen Probleme erkennen, die den Prozess begleiten, Ziele und Forschungszwecke der Komparatistik in der Zeit des sog. *cultural turn* zu präzisieren. In diesem Kontext werden auch die Kategorien von Dialog und Dialogizität, Interkulturalität und Transkulturalität sowie die Frage der Übersetzung und ihre Rolle im Prozess der interkulturellen Kommunikation erörtert.

Schlüsselwörter: literarische Komparatistik, Interpretation, Identität, Dialog, Dialogizität, literarische Übersetzung, Transkulturalität, Kulturtransfer.